

Формування та використання бібліотечно-інформаційних ресурсів: проблеми, досвід, перспективи

Під такою назвою 21 травня 2010 р. відбувся семінар для керівників бібліотек науково-дослідних установ (НДУ) НАН України.

Основні завдання подальшого розвитку бібліотек системи НАН України окреслила у своїй доповіді учений секретар Інформаційно-бібліотечної ради **Г. І. Солоїденко**. Присутніх було поінформовано про здобутки вчених Відділення історії, філософії та права НАН України у 2009 р. Зазначалося, що науковці Відділення спрямовували свої зусилля на розроблення стратегічних прогнозів і оптимальних моделей соціально-економічного та суспільно-політичного розвитку, на наукове забезпечення реалізації державної соціальної, економічної, освітньої, науко-

во-технічної політики, на дослідження актуальних проблем політичного, культурного та етнонаціонального розвитку сучасного українського суспільства, ролі та значення історичних традицій, осмислення трансформаційних процесів, що відбуваються у вітчизняному соціумі.

Наголошувалося на діяльності НБУВ, що спрямовувалася на реалізацію проекту з формування національного депозитарію електронних версій наукової періодики України як складової Національної електронної бібліотеки «Бібліотека XXI століття», проведення комплексу науко-метричних досліджень з представлення української науки у БД Scopus, публікаційної активності та показників цитованості віт-

чизняних суб'єктів системи наукових комунікацій, бібліометричного аналізу інформаційних ресурсів реферативної БД «Україніка наукова» у видовому та тематичному аспектах.

Доповідачка зазначила, що в умовах економічної кризи вкрай важливо поглиблювати міжбібліотечну співпрацю і координацію дій у питаннях нарощування та використання бібліотечно-інформаційного потенціалу, розвитку новітніх технологій, розширення асортименту послуг, посилення спрямованості на бібліотечно-інформаційний супровід розвитку вітчизняної науки. Саме з урахуванням цих проблемних питань і було визначено тематику даного семінару.

Зав. сектору Центру формування бібліотечно-інформаційних ресурсів (ЦФБІР) **Л. Д. Чайковська** висвітлила стан централізованого комплектування бібліотек НДУ, основні джерела поповнення фондів, якими залишаються обмін, передплата, видання НБУВ і дари. Значну частину становлять надходження, отримані за обміном. І хоча у 2009 р. з відомих причин не було зроблено передплату на періодичні видання України для МКО, якісний рівень комплектування обмінного фонду періодичними виданнями для МКО, завдячуючи прийнятій Постанові Президії НАН України № 306 від 11.11. 2009 р. «Про забезпечення Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського науковими виданнями для міжнародного книгообміну», практично не постраждав. Нині фонд для МКО комплектується 106 назвами журналів. Серед надходжень до НДУ переважають періодичні видання, наприклад, за 4 місяці цього року журнали становлять 91 % надходжень. Досить висока періодичність цих видань (12–6 разів на рік), що передбачає і належну частоту їх використання. З огляду на потребу в оперативній науковій інформації доповідачка наголосила на неприпустимості «залежування» журналів у підрозділах комплектування НБУВ, адже через неорганізованість цілої низки установ працівники НБУВ змушені неодноразово відволікатися на телефонні нагадування і, навіть, на листування з адміністраціями установ, невиправдано перевантаженими літературою стають робочі приміщення Бібліотеки.

У розвиток теми використання джерел комплектування фондів, стану міжнародного книгообміну та основних завдань на 2010 р. спрямувала свій виступ зав. сектору ЦФБІР **Р. Л. Красій**. Доповідачка зазначила, що МКО – одна з найстаріших і надійних форм комплектування великих бібліотек, вона займає провідне місце і у комплектуванні фондів бібліотек НДУ. Класичними критеріями оцінки ефективності книгообміну традиційно виступають показники кількості укладених з партнерами угод і

кількості іноземних видань, що надійшли, а також кількості відправлених партнерам вітчизняних видань. Сьогодні Бібліотека здійснює книгообмін з 901 організацією в 74 країнах світу (разом з країнами СНД та Балтії). Серед наших партнерів 57 академій наук, понад 80 національних і великих державних бібліотек та ін. В умовах фінансової кризи особливої ваги набуває питання рентабельності МКО. На даний час Бібліотека отримує 2840 назв (3011 комплектів зарубіжних журналів, з них майже половина іде до НДУ). У 2009 р. сектором МКО Бібліотеки було проведено вартісний аналіз зарубіжної періодики, що надходить за МКО, отримані результати у котре засвідчили, що МКО залишається економічно вигідним джерелом наповнення фондів бібліотек.

Водночас у виступі прозвучала стурбованість тенденцією останніх років до зменшення обсягів надходжень за МКО. Причинами цього є як скорочення фінансування, так і перехід на комплектування документів на не паперових носіях. Прикро, що на 2010 р. НБУВ не виділені кошти на передплату періодики і на поштові витрати, тому з вересня 2009-го призупинено відправку літератури партнерам. Р. Л. Красій закликала присутніх серйозно поставитися до вимог постанови Президії НАН України стосовно виділення НДУ у потрібному обсязі своїх періодичних видань, взяти під контроль використання дорогих профільних журналів, їх відповідність тематиці наукових досліджень установи, збереження ядра цих фондів, здійснювати корегування репертуару журналів, оперативно повідомляти НБУВ про непрофільні для установи періодичні видання.

Низка виступів була присвячена специфіці роботи з конкретними видами документів. Про роботу з архівними фондами розповіла мол. наук. співробітниця Інституту архівознавства НБУВ **О. В. Січова**. Вона зазначила, що Інститут архівознавства НБУВ покликаний надавати науково-методичну, консультаційну і практичну допомогу установам НАН України з питань документування їх діяльності, формування архівних фондів, забезпечувати доступ до фондів Інституту. У 1993 р. Інститутом започатковано багатомне видання збірника документів і матеріалів «Історія Національної академії наук України». Вісім книг, що вже вийшли, охоплюють період 1918–1945 рр. Було наголошено, що документи, які утворюються у процесі діяльності Бібліотеки також мають передаватися до архівів установи.

Значну увагу доповідачка приділила роботі з рукописними документами, зокрема з дисертаціями науковців установ. Дисертації надходять на постійне зберігання до архіву установи, однак через перевантаженість архівосховищ у більшості випадків зберігаються в бібліотеках. Тому вкрай важливим є дот-

римання вимог, розроблених для користування такими документами в читальних залах. Зокрема, це: заборона користування дисертаціями за межами читального залу, запровадження аркуша-вкладки, обов'язкова поаркушна перевірка дисертації працівником бібліотеки при її поверненні користувачем.

Про основні підходи до оцінки книг, зокрема стародруків і рідкісних видань йшлося у виступі зав. відділу стародруків та рідкісних видань Інституту рукопису НБУВ, д-ра іст. наук **Г. І. Ковальчук**. Було зазначено, що параметрами визначення вартісної цінності можуть бути найрізноманітніші характеристики книги: сам факт публікації твору в певних історичних умовах, рівень технологічної та редакторської підготовки, система коментування, художнє оформлення, поліграфічне виконання, обставини побутування книги в суспільстві та ін. Наголошувалося, що такий критерій, як дублетність може застосовуватися до сучасних масових видань і ні в якому разі до стародруків і цінних видань. На абонемент цінні та рідкісні видання не видаються. На випадок аварійних ситуацій Бібліотека має завчасно визначити документи пріоритетного рятування. До числа постійних пріоритетів у галузі забезпечення збереженості пам'яток належить їхнє страхове копіювання (для потреб бібліотек потрібно 3 копії: страхова, робоча і резервна). Було розглянуто конкретні випадки оцінки вартості книги. Вартість книги, зокрема, сучасної наукової книги в бібліотеці НДУ визначає оціночна комісія установи. Більш наближеною до реальної може бути вартість за даними експертизи. У випадках, коли цінна книга виходить за межі установи, наприклад, на експонування, може визначитися її страхова вартість, яка зазвичай суттєво перевищує реальну вартість. Для стародруків застосовується небалансова вартість, що суттєво перевищує вартість, зазначену в інвентарній книзі. Досить вживаним для невеликих бібліотек при визначенні вартості може стати метод аналогії. Грошова оцінка втраченого сучасного документа – його ринкова вартість. Доповідачка запропонувала у разі виникнення ускладнень з оцінкою документа звертатися за консультацією до НБУВ.

Інформаційно насиченим було також повідомлення про збереження бібліотечних фондів наук співробітника Центру консервації і реставрації НБУВ **Л. П. Затоки** і зав. відділу цього Центру, канд. техн. наук **М. М. Омельченка**. Зазначивши, що провідні бібліотеки Росії нагромадили значний досвід роботи зі збереження і консервації документів, вони продемонстрували і прокоментували фільми РДБ, що знайомлять з новими технічними засобами санітарної обробки бібліотечних фондів, а також з технологією подолання наслідків затоплення бібліотечних фон-

дів, їх очищення та просушування. Учасники семінару мали змогу скопіювати потрібні їм фрагменти фільмів. Було повідомлено, що текст консультації, ілюстративні матеріали з досвіду роботи зарубіжних бібліотек зі збереження бібліотечних документів увійдуть до шостого випуску збірника «Організація роботи бібліотеки науково-дослідної установи Національної академії наук України».

Виступ зав. відділу програмно-технологічного забезпечення комп'ютерних мереж НБУВ **К. В. Лобузіної** «Система автоматизації бібліотек «ІРБІС 64»: особливості технології та засоби організації міжбібліотечної взаємодії» супроводжувався показом можливостей програми «ІРБІС 64», впровадження якої у НБУВ розпочалося 2009 р. Зазначалося, що САБ «ІРБІС 64» є сучасним проблемно-орієнтованим програмним продуктом, призначеним для використання у бібліотеках будь-якого типу і профілю. Функціонує вона на клієнт-серверній платформі, що дає змогу організувати одночасно роботу з бібліографічними базами даних багатьох користувачів, налагодити клієнтські профілі відповідно до спеціалізованих завдань співробітників. Система може підтримувати каталогізацію та опис документів будь-якого виду, наприклад, аудіо та відео- матеріали, газети, карти, ноти, окремі публікації, електронні ресурси. Добре розвинуті механізми підтримки систематизації та тематичного упорядкування зібрань документів: рубрикатори, класифікатори, словники предметних рубрик. Реалізовані інструменти підтримки авторитетних файлів: авторів, колективів тощо. Доповідачка зазначила, що переваги програмного бібліотечного продукту нового покоління створюють передумови для професійної організації бібліографічної та інформаційно-аналітичної діяльності усіх підрозділів НБУВ у єдиному інформаційно-програмному середовищі. З 2010 р. у Бібліотеці розпочато опрацювання нових надходжень книжкових видань на «шляху документа» (комплектування, систематизація, каталогізація, фонд), розроблені відповідні службові документи і технологічні рішення. САБ «ІРБІС 64» засвідчила можливість роботи з бібліографічними базами даних великих обсягів та надійне функціонування у режимі одночасного доступу значної групи користувачів до роботи з електронним каталогом НБУВ. Учасники семінару мали нагоду переконатися у можливостях та гнучкості пропонованої системи під час демонстрації її у роботі.

Традиційно актуальними для керівників бібліотек залишаються питання, пов'язані з управлінням, організацією праці, соціальним захистом працівників бібліотек. У рамках програми семінару було організовано консультації стосовно змін у зарплаті, введення доплат. Їх надала зав. відділу з економічних і пра-

вових питань Київського регіонального комітету профспілок працівників НАН України **Д. О. Ткач**. Вона зазначила, що у 2010 р. намітилися, хоча і незначні, але позитивні зрушення у зарплаті, яка до кінця року кілька разів перераховуватиметься у бік збільшення. Крім того розпочато виплату надбавки за особливі умови роботи у розмірі 50 % посадового окладу. З 1 січня 2010 р. набула чинності Постанова Кабінету Міністрів України № 1062 від 30 вересня 2009 р. «Про доповнення постанови Кабінету Міністрів України від 22 січня 2005 р. № 84», якою передбачено допомогу на оздоровлення під час щорічної відпустки у розмірі посадового окладу (ставка заробітної плати). З означеним рішенням, на жаль, виникає найбільше проблем на місцях, оскільки урядові постанови не передбачають додаткового фінансування – такі виплати можуть здійснюватися за рахунок економії в самій установі. Певною мірою гарантуватиме таку виплату включення положення про матеріальну допомогу на оздоровлення до колективного договору, що укладається між профспілковою організацією і адміністрацією установи.

Д. О. Ткач наголосила на необхідності посилення уваги профспілок до захисту працюючих: ніяких скорочень при наявності вакансій, уникати переходу на погодинну оплату праці, оскільки це є прихованим безробіттям. Варто також пам'ятати, що при належній завантаженості працівника, покладання на нього додаткових обов'язків, не зафіксованих у його посадовій інструкції, передбачає додаткову оплату.

Корисну інформацію присутні отримали також з повідомлень:

- офіційного представника в Україні «A.B.E. Marketing» **Г. А. Чернова** щодо можливостей придбання бібліотеками англійських наукових видань. Фірма вже 20 років поширює інформацію на різних носіях з усіх галузей знань, має філії у низці країн, у т. ч. і в Україні. Може забезпечувати споживачів літературою різними мовами, а не тільки англійською. Має списки видань за окремою тематикою. Детальна інформація про продукцію подана на сайті фірми (перелік видань надруковано англійською, польською та українською мовами). Фірма здійснює гнучку цінову політику, готова розглянути різні варіанти співробітництва (www.abe.pl);
- директора передплатного агентства «Укрінформ-наука» **Т. М. Яцків**. Очолювана нею агенція започаткувала «Зведений каталог», мета якого – ознайомити вчених, аспірантів з науковими здобутками на пострадянському просторі, полегшити пошук і замовлення академічних журналів і

праць учених наукових організацій академій наук–членів МААН. Завдячуючи «каталогу» бібліотеки матимуть інформацію про періодичні видання, що випускаються академіями наук–членами МААН, про книги та періодичні видання країн СНД. Згодом передбачається розширення асортименту – включатимуться видання на CD. Це буде інформація як про періодику, так і про книги. Ціни залежатимуть від видавців. Можливе відтворення комплектів періодичних видань за попередні роки.

Підбиваючи підсумки роботи семінару наук. співробітник відділу бібліотекознавства НБУВ **Н. І. Смаглова** зауважила, що його програму було побудовано з урахуванням актуальності завдань, які стоять перед бібліотеками, і проблем, що виникають у їх практичній діяльності, багатоаспектності самого питання формування та використання бібліотечно-інформаційних ресурсів. У бібліотечній галузі країни, як і раніше, особливої уваги потребують питання забезпечення надійного інноваційного розвитку бібліотек, їх модернізації, технічного переоснащення, удосконалення нормативно-правової бази бібліотечної діяльності, формування нової системи міжбібліотечних відносин, спільного використання інформаційних і технічних ресурсів, запровадження технології корпоративного створення та використання інформаційних ресурсів і послуг. Успішне розв'язання окреслених завдань вимагає комплексного оновлення професійних знань, умінь і навичок бібліотечних кадрів, удосконалення системи їхньої перепідготовки. Зазначалося, що НБУВ прагне розширити географію передового досвіду, активніше знайомити з роботою бібліотек різного відомчого підпорядкування. Прикладом цього є нещодавній тренінг-семінар «Електронні ресурси в бібліотеках: створення та використання», організований для групи працівників бібліотек НДУ НАН України, що освоюють програму ІРБІС. Він проводився на базі Національної наукової медичної бібліотеки спільно з НБУВ.

Учасники семінару дали позитивну оцінку його організації, інформаційній насиченості, практичній значущості, винесених на обговорення питань. Водночас було висловлено побажання відновити практику проведення щорічних підсумкових дводенних семінарів із залученням працівників бібліотек іногородніх НДУ НАН України, що дасть змогу предметно співпрацювати як на регіональному, так і на галузевому та загальносистемному рівнях.

Наталія Смаглова,
наук. співробітник НБУВ